

Danuta Sochacka, Monika Kraszewska

**PIERZCHNICKA GÓRA PIWNICZNA
W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ I KRAJOBRAZIE**

***CELLAR MOUNTAIN IN PIERZCHNICA
IN SPATIAL STRUCTURE AND LANDSCAPE***

Streszczenie

Pierzchnica leży w powiecie kieleckim. Znajduje się na wschód od drogi nr 73 na odcinku Kielce-Chmielnik-Busko Zdrój. Jest lokalnym ośrodkiem administracyjnym o statusie gminy wiejskiej. Miejscowość ta, mimo utraty w XIX w. praw miejskich, zachowała cechy małego miasteczka. Przedmiotem opracowania jest strefa magazynowa zwana Górą Piwniczną. Na jej obszarze znajduje się zespół ponad osiemdziesięciu piwnic prawdopodobnie z przełomu XVIII/XIX w. Te bliźniaczopodobne obiekty budowano sukcesywnie, w miarę powiększania się liczby mieszkańców miasta. Zwyczajowo jedna piwnica przypadała każdemu z właścicieli posesji. Do dziś zachował się ten unikalny, zabytkowy zespół, którego właścicielami i użytkownikami są mieszkańcy Pierzchnicy. Niewielka część obiektów jest wykorzystywana gospodarczo, pozostałe niszczeją.

Słowa kluczowe: Pierzchnica, Góra Piwniczna, zespół piwnic, krajobraz. Pierzchnica

Summary

Pierzchnica village is situated in the Kielce county. It lies east of No.73 road within the Kielce-Chmielnik-Busko Zdrój section. At present it is a local administrative unit with rural municipality status. The locality lost its town rights and was degraded to the village status, but still retained the features testifying its character of a small town. The paper describes the storage zone called the Cellar Mountain. A complex of over eighty century cellars is situated in this area. These identical objects were constructed successively with growing number of the town inhabitants. Customarily one cellar fell to each of the property owners. The owners and users of this unique, ancient cellar complex which has been preserved to

this day, are the inhabitants of Pierzchnica village. Some of the preserved objects are still used for storage, the other are going to ruin.

Key words: Cellar Mountain, cellar complex, landscape

WSTĘP

Zakładanie miast wynikało z potrzeb politycznych, społecznych i gospodarczych. Każdy plan lokacyjny, obejmujący określony obszar, oparty był na podziałach własnościowych w ramach stref i bloków funkcjonalnych powiązanych ze sobą siecią drożną. Prawa miejskie stanowiły o strukturze administracyjnej i zawierały normy prawne regulujące zasady życia społecznego. Pierwotne plany miast w różnym stopniu zachowały się do czasów współczesnych. Są czytelne tak jak i nawarstwiająca się zmiany przestrzenne zachodzące w procesie dziejowym. [Sochacka 1976, Sochacka, Kraszewska 2007]. Niewiadomo, kiedy w Pierzchnicy wyznaczono plac na cele magazynowe zwany Górą Piwniczną, na której powstał zespół piwnic świadczący o tym, że siłą sprawczą ich powstania były uwarunkowania gospodarcze i środowiskowe.

CEL I HIPOTEZA BADAWCZA

Celem pracy było przedstawienie zespołu zabytkowych piwnic, ich stanu zachowania i znaczenia w strukturze i krajobrazie Pierzchnicy.

Góra Piwniczna tworzy jednorodny blok funkcjonalny, na którym znajduje się kilkadziesiąt piwnic, bliźniaczo do siebie podobnych, historycznie przynależnych do wielu użytkowników. Z roku na rok maleje ich liczba. Opuszczone niszczeją, bo stanowią kłopotliwe relikty przeszłości. Naszym zamierzeniem jest zwrócenie uwagi na ten ginący i unikalny w skali kraju kompleks piwnic. Zakładamy, że jest możliwość znalezienia funkcji pozwalającej zachować ten osobliwy zespół. Realizacja jednej z zaproponowanych koncepcji ich zagospodarowania lub znalezienie innej funkcji (niż zaproponowane) przyniosłaby wymierne korzyści materialne miasteczku i jego mieszkańcom.

MATERIAŁY DOKUMENTALNE

Niewiele jest źródeł dokumentalnych dotyczących Pierzchnicy. Pewne informacje można znaleźć w opracowaniach; F. Kiryka [1994], S. Marcinkowskiego [1980], Z. Markiewicza [1997] i F. Sulimierskiego [1887]. Jedyne miarodajne informacje o Górze Piwnicznej pochodzą z Karty Ewidencyjnej Zabytków Architektury i Budownictwa [1989] i pracy dyplomowej P. Kossowskiego [1996].

METODY I METODOLOGIA OPRACOWANIA

Metoda pracy polegała na: zebraniu materiałów kartograficznych i dokumentalnych poprzez kwerendę w archiwach i bibliotekach. Uzyskano z zasobu materiałów Starostwa Powiatowego w Kielcach, pierzchnickim Urzędzie Gminy i w Gminnej Bibliotece. Niektóre informacje uzyskano też podczas wywiadów z mieszkańcami wsi. Prace terenowe polegały na wykonaniu inwentaryzacji i serwisu fotograficznego. Na podstawie ich analizy wykonane zostały opracowania studialne.

Analizując archiwalne i współczesne źródła dokumentalne i materiały z prac terenowych, posłużono się fizjonomiczno-formalnym i funkcjonalno-społeczno-gospodarczym kierunkiem metodycznym. Starano się też ustalić rolę tego kompleksu w strukturze przestrzennej i krajobrazie miasteczka, oraz zaproponować koncepcje ich zagospodarowania.

INFORMACJE O GMINIE I WSI PIERZCHNICA

Gmina Pierzchnica znajduje się w woj. świętokrzyskim w pow. kieleckim. W jej skład wchodzi 17 wsi na obszarze, który jest zasiedlony przez 4774 mieszkańców. Powierzchnia gminy wynosi 10 459 ha, z czego 5436 ha stanowią grunty orne, 1904 ha użytki zielone. Północna część obszaru gminy objęta jest Lisowsko-Orłowińskim Parkiem Krajobrazowym. Gmina posiada 73 km dróg powiatowych oraz 57,2 km gminnych. Jest w 95% zwodociągowana, i w 14% skanalizowana, ma oczyszczalnię ścieków. Tylko miejscowość gminna jest zgazyfikowana.

Pierzchnica jest siedzibą gminy o statusie wsi, leży pomiędzy Kielcami, a Buskiem Zdrojem w odległościach o około 25 km od nich. Jednostki samorządowe znajdujące się na jej terenie to: Urząd Gminy, Samorządowy Zakład Opieki Zdrowotnej, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Biblioteka, Przedszkole, Szkoła Podstawowa oraz Gimnazjum. Obszar wsi wynosi 647 000 ha, który zamieszkuje 1016 osób. [www.pierzchnica.pl] (rys. 1).

Małomiejskie centrum stanowi zabytkowy układ przestrzenno-urbanistyczny z okresu XIV-XIX w. W rynku i na przyległych ulicach zachowało się kilkanaście murowanych domów z 2 poł. XIX i początku XX w. W skład zespołu kościelnego p.w. św. Małgorzaty wchodzi kościół murowany z przełomu XVIII/XIX w., dzwonnica, ogrodzenie z kapliczkami z ok. 1800 r. oraz kapliczka z ok. XIX w. [Ośrodek Dokumentacji Zabytków... 1995]. W 1989 r. do rejestru zabytków pod nr A.1050 wpisano zespół piwnic na Górze Piwnicznej [Karta Ewidencyjna Zabytków Architektury i Budownictwa] (rys. 2-5).

Rysunek 1. Gmina Pierzchnica.
Figure 1. Pierzchnica community www.wydawnictwo-pik.pl

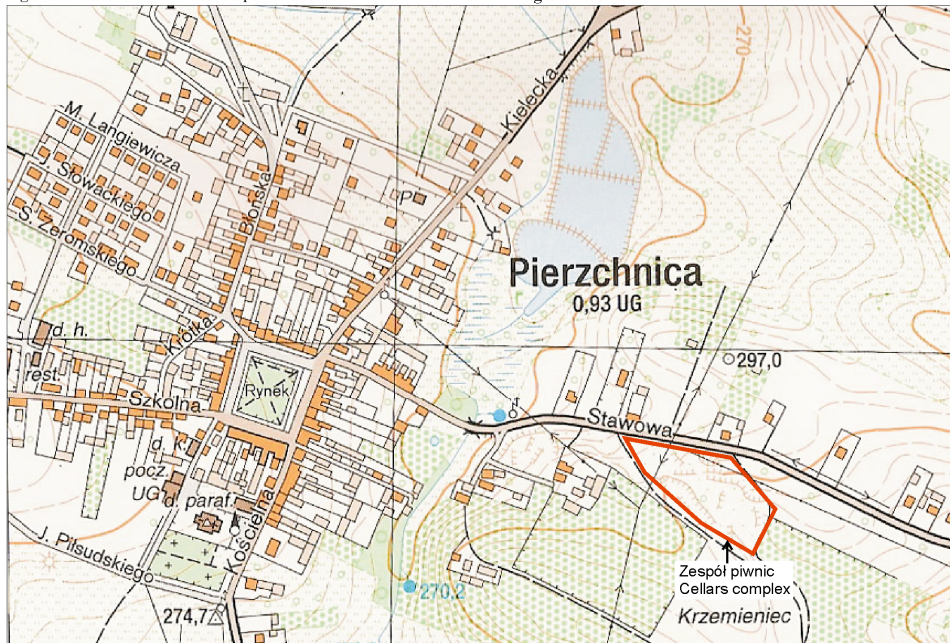
Rysunek 2. Pierzchnica - rynek.
Figure 2. Pierzchnica - market square. Fot. 2010 r.

Rysunek 3. Pierzchnica - rynek.
Figure 3. Pierzchnica - market square. Fot. 2010 r.

Rysunek 4. Pierzchnica - kościół.
Figure 4. Pierzchnica - church. Fot. 2010 r.

Rysunek 5. Wieś Pierzchnica. Fragment mapy topograficznej 1:10 000, 2001 r., Starostwo Powiatowe w Kielcach.
Figure 5. Pierzchnica country. Fragment of communication, topographic map 1: 10 000.

HISTORIA PRZEMIAN GOSPODARCZO-PRZESTRZENNYCH

Opracowano na podstawie materiałów lustracyjnych i prac F. Kiryka [1994], S. Marcinkowskiego [1980], Z. Markiewicza [1997], F.P. Nawarry [1912], F. Sulimierskiego [1887] i <http://www.pierzchnica.pl>].

– 1336 r. monarsza wieś Pierzchnica, leżąca na szlaku Lwów-Wrocław, opłaca świętopietrze;

– 1359–1397 r. Pierzchnica otrzymała magdeburskie prawa miejskie, liczyła wówczas 19 łanów i 2 łany wójtowskie oraz miała drewniany kościół (wg informacji 1565 r. obsługiwał go pleban i kantor szkoły);

– 1497 r. król Jan Olbracht nadaje jej jeden jarmark i ustanawia cotygodniowe targi;

– 1512 r. potwierdzony zostaje przywilej niemiecki po zniszczeniu pierwotnego dokumentu w pożarze miasta;

– 1510–1533 Pierzchnica liczyła 50 posiadłości;

– 1564–1629 zmniejszyła się ich ilość do 40;

– 1569 r. w miasteczku był 1 szewc i gorzelnik oraz znajdowała się królewska łaźnia i młyn;

– 1590 r. wzmiankowane jest pole plebańskie, 2 krawców, kowal i tkacz;

– 1598 r. jest notatka o kaplicy przykościelnej i domu dla ubogich;

– 1617 r. dokument potwierdzający lokację miasta (niedawno odnaleziony);

– 1629 r. Pierzchnica liczy 50 domów, 5 piekarzy, 3 szewców oraz 3 rzeźników;

– 1660–1664 po spaleniu miasta lustratorzy oszacowali zniszczenia zabudowy na około 60%;

– XVII w. trakt handlowy przez Pierzchnicę traci swoją ponad regionalną rolę;

– 1774 r. właścicielem miasta zostaje wojewoda sandomierski Maciej Sołtyk;

– W 1780 r. Stanisław August nadaje prawo do trzech nowych jarmarków;

– 1789 r. Pierzchnica ma drewniany ratusz oraz 70 domów i 477 mieszkańców;

– W 1800 r. ukończono budowę murowanego kościoła;

– 1827 r. Pierzchnica liczyła 111 domów i 641 mieszkańców;

– 1862 r. jest w mieście 105 posiadłości i 950 mieszkańców i funkcjonuje fabryka naczyń glinianych;

– 1854 miasto uzyskuje przywilej propinacyjny;

– Po powstaniu styczniowym miasto traci prawa miejskie;

– W latach 30. XX w. Pierzchnica liczy 270 numerów;

– Po II wojnie światowej w 1954 r. zostaje siedzibą gminy.

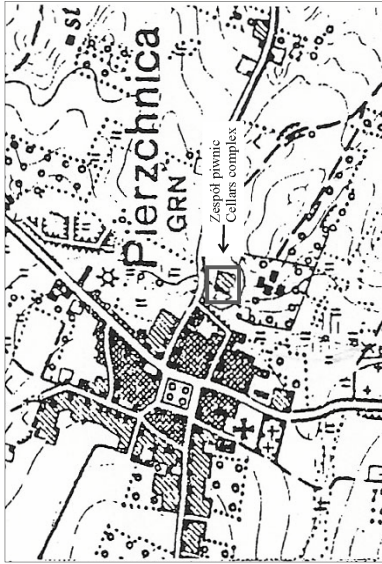
GÓRA PIWNICZNA

Wydzielanie odrębnych stref magazynowych, w jednostkach miejskich lokowanych na prawie magdeburskim, na gruntach wspólnotowych było stosowane. Przykładowo skupisko stodoł, w centrum rozłogu rolniczego zachowały się w Sławkowie (pow. Olkusz) i w Lipnicy Murowanej (pow. Bochnia). W Wilałowicach (pow. Bielsko Biała) stodoły tworzą ciąg, wzdłuż drogi gospodarczej biegnącej na zapleczu działek siedliskowych. W Starym Sączu (pow. Nowy Sącz) i Krościenku (pow. Nowy Targ) były zlokalizowane przy ulicach stodołnych itp. Natomiast kompleks magazynowy na Górze Piwnicznej z zachowanym zespołem kilkudziesięciu piwnic, wkopanych w ziemię jest prawdopodobnie jedyny w Polsce.

Czas powstania zespołu piwnic jest trudny do określenia, ponieważ brak jest źródeł dokumentalnych. Karta Ewidencyjna... [1989] określa go na przełom XIX/XX w. W opracowaniu Ośrodka Dokumentacji Zabytków... [1995] datowane, są one na 2 poł. XIX pocz. XX w. Natomiast na Mapie Galicji Zachodniej wykonanej pod kierunkiem Antoniego Meyera von Heldenfelda z 1801/4 r. widoczny jest duży kompleks obiektów budowlanych w miejscu położenia dzisiejszego zgrupowania piwnic. Rys. 6. O starszym rodowodzie niż XIX w., niektórych piwnic, świadczą rozwiązania budowlane, technika wykonania, rodzaj zaprawy wapiennej użytej do jego wiązania (później używano zaprawy cementowo-wapiennej lub cegieł). Na tej podstawie należy przypuszczać, że powstały o wiele wcześniej. [Kossowski 1996].

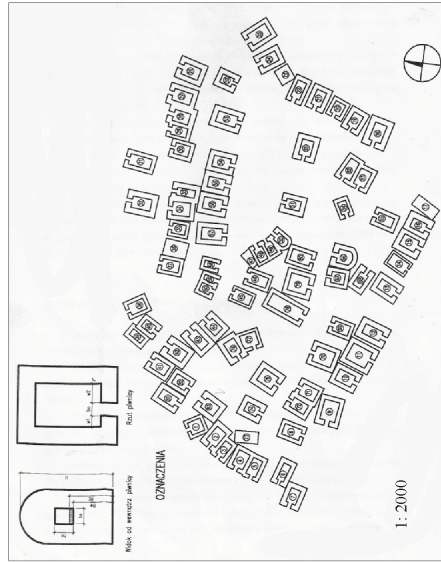
Analizując mapy archiwalne i współczesne, odnosi się wrażenie, że geodeci mieli problem z określeniem użytku gruntowego z zespołem piwnic ponieważ nie ma w instrukcjach odpowiedniego dla nich symbolu. Przykładowo: na mapie katastralnej z końca XIX w. aktualizowanej w 1982 r. działka obejmująca Górę Piwniczną figuruje jako pastwisko. Na mapie topograficznej z lat 80. XX w. (rys. 7) ten obszar zakwalifikowany jest jako teren zabudowany oznaczony tak jak na mapie Meyera (rys. 6). Z kolei na mapie opracowanej w 2001 r. zaznaczone są tylko skarpy. (rys. 5). W starych i współczesnych przewodnikach turystycznych, na folderze i stronach internetowych Pierzchnicy łącznie z mapą Gminy Pierzchnica nie ma o nich żadnych wzmianek.

Piwnice zostały zinwentaryzowane i przedstawione na szkicach polowych dopiero przez B. Paprockiego i Z. Wojtasika w 1989 r. [Karta Ewidencyjna... 1989], a następnie przez P. Kossowskiego w 1996 r. (rys. 8, 9). W 2003 r. powstała mapa sytuacyjno-wysokościowa w skali 1:1000, pokazująca dokładny obraz Góry Piwnicznej wraz z jednostkowymi obiektami. Natomiast na zdjęciu lotniczym z 2009 r. jej obszar, ze względu na pokrycie darnią obiektów, nie różni się od enklaw okolicznych nie urządzonych terenów zielonych (rys. 10, 11).

Rysunek 7. Fragment mapy topograficznej 1:25 000, lata 1980-1980. Starostwo Powiatowe w Kielcach

Figure 7. Fragment of communication, topographic map 1: 25 000, years 1980-1985

Rysunek 9. Plan piwnic, 1966 r. [rys. P. Kosowski]

Figure 9. Cellars plan

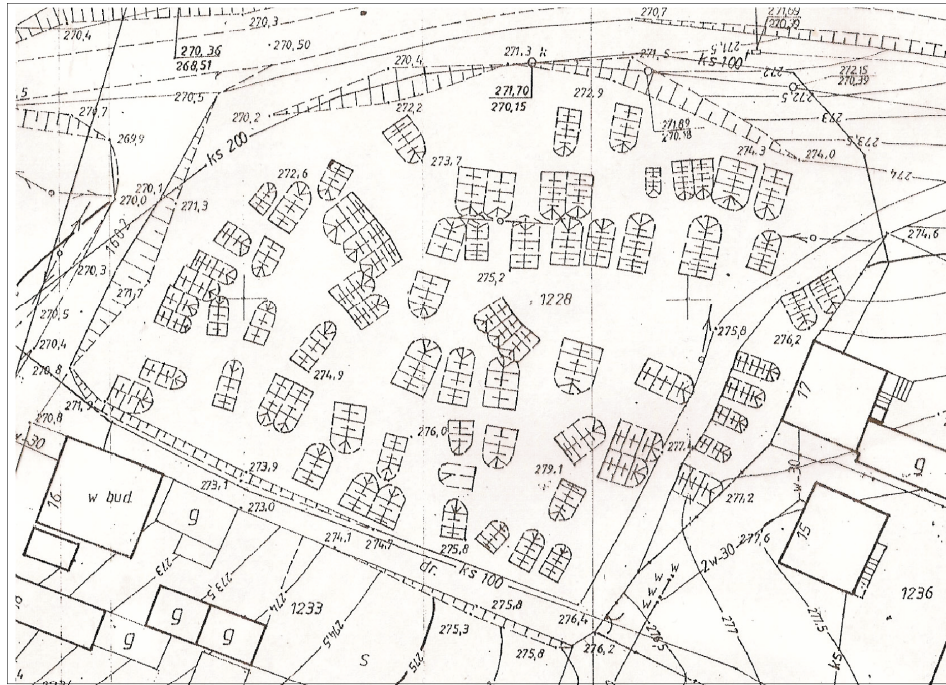
Rysunek 6. Fragment mapy Galijskiej Zachodniej wykonana pod kierunkiem Antoniego Mayera von Heldenzvelde w latach 1801-1804. Archiwum Powiatowe w Kielcach

Figure 6. Fragment of Western Galicia map made under the supervision of Antoniego Mayera von Heldenzvelde in the years 1801-1804

Rysunek 8. Plan piwnic, 1989 r. [rys. B. Paprocki, Z. Widański]

Figure 8. Cellars plan

Rysunek 10. Fragment mapy sytuacyjno- wysokościowej 1: 2000, 2003 r. Starostwo Powiatowe w Kielcach
Figure 10. Fragment of situational- altitude map 1: 2000.

Rysunek 11. Zdjęcie satelitarne, 2009 r.
Figure 11. DigitalGlob, GeoEye. Satellite photograph

Trudny do określenia jest nie tylko czas powstania, liczba, cel lokalizacji piwnic oraz forma przydziału piwnic do posesji i przekazywania następcom. Dlatego też często używane jest określenie „prawdopodobnie” i „z informacji uzyskanych od mieszkańców wsi”. W Karcie Ewidencyjnej...[1989] pisze ... „w miarę powiększania się liczby mieszkańców Pierzchnicy przybywało piwnic. Wg miejscowych informacji na Górze Piwnicznej było ich tyle ilu właściciele posesji. W l. 30. XX w. Pierzchnica liczyła 270 numerów. Powodem powstania skupiska piwnic poza miastem były niekorzystne warunki gruntowe w mieście uniemożliwiające podpiwniczenie domów poziom wody gruntowe, piaszczyste podłoże.” Stwierdzenie, że takie rozwiązanie wymusiły trudności z podpiwniczeniem budynków wydaje się też wątpliwe, ponieważ z takimi problemami radzono sobie już w średniowieczu.

Działka, na której piwnice są posadowione stanowi wspólnotę gruntową pierzchniczian, dziś rzadko spotykaną formę własności w Polsce. Wspólnoty gruntowe - głównie pastwiska i lasy – przyznawane były chłopom w Galicji w latach 1846/48, w ramach akcji uwłaszczeniowej w zamian za przysługujące im serwituty (dawne prawo służebności). Wspólnota gruntowa w Pierzchnicy może mieć wcześniejszą genezę. Miasto było własnością królewską, a w XV w. król Kazimierz Jagiellończyk nadał prawa wspólnotowe jej mieszkańcom. Możliwe, że ta forma własności uprawomocniona została w okresie uwłaszczenia chłopów. Fakt zwiększania się liczby piwnic i ich użytkowników oraz ciągłość realizowanego pierwotnego planu (projektu) budowy piwnic na Górze Piwnicznej potwierdza, że prawnie gospodarowała i zarządzała nią wspólnota.

Piwnice mają funkcję magazynową, służyły do przechowywania, w odpowiednich warunkach, płodów rolnych i innych produktów. Niektórzy stawiają hipotezę, że budowa piwnic miała związek z przywilejem propinacyjnym, jakie miało miasto w okresie XIX w. Opiera się ona na informacjach od mieszkańców, że służyły składowaniu miodów pitnych, ponieważ ludność dodatkowo trudniła się pszczelarstwem zajmowała się ich produkcją.

Góra Piwniczna w strukturze i krajobrazie. Zespół piwnic znajduje się na wzniesieniu zwanym Górą Piwniczną. Odnaleźć ją można idąc od północno-wschodniego narożnika Rynku ulicą Stawową przez mostek na rzece Pierzchniczance. Piwnice zajmują obszar zbliżony kształtem do trapezu o pow. około 0,86 ha. Plac oparty jest od północy o drogę prowadzącą do Osin, od wschodu i południa graniczy ze współczesną zabudową.

Piwnice zbudowane są na rzucie prostokąta, tylko dwie z nich mają półkolisty, absydowy kształt ściany tylnej (rys. 9). Wymiary wewnątrz wynoszą: dł. od 1,40 do 6,10 m., szer. od 1,20 do 3,00 m i wys. od 1,85 do 3,45 m. Są częściowo wkopane w grunt. Widoczne są tylko częściowo ściany frontowe wys. od 1,00 do 1,70 m znajdujące się nad poziomem terenu. Otwory wejściowe prostokątne mają wymiary wys. od 0,60 do 0,70 m. i szer. od 0,60 do 0,80 m. Nad nimi znajdują się otwory wentylacyjne około 0,10 x 0,10 m. Pierwotnie z tyłu były

zsyby oszalowane deskami o wymiarach około 0,30 x 0,30 m oraz dwa otwory w ścianach bocznych. Dziś trudne do zauważenia. Od góry nakryte są ziemią i zadarnione.

Piwnice posadowione na fundamentach kamiennych są wymurowane z łomów wapiennych (czasem z kolorowego piaskowca) o zróżnicowanej wielkości. Ściany grubości od 0,40 do 1,00 m mają wiązania „półdzikie”. Wejścia są glifowane, to znaczy mają skośne, płaskie ścięcie wykonane w celu poszerzenia przejścia i zwiększenia dostępu do światła. Nadproża są z wapiennych płyt, rzadko z piaskowca lub z drewna. Drzwi są drewniane spągowe lub płycinowe. Piwnice mają sklepienia kolebkowe o grubości od 0,30 do 0,50 m. W ścianach wejściowych znajdują się występy kamienne ułatwiające komunikację. Dno stanowią klepiska.. Niektóre piwnice wewnątrz jak i fronty zostały otynkowane [Karta Ewidencyjna... 1989; Kossowski 1996] (rys. 12–14).

Na szkicu w Karcie Ewidencyjnej [1989] zaznaczonych jest 90 piwnic w tym 8 będących w złym stanie technicznym, natomiast na planie P. Kossowskiego [1996] znajdują się 83 obiekty. W czasie prac inwentaryzacyjnych wykonanych przez A. Kwiecień, M. Olesińskiego w 2008 r. oraz w 2010 r. przez M. Kraszewską i D. Sochacką, odnaleziono 83 obiekty. Według inwentaryzacji autorskiej zachowało się w stanie technicznym dobrym 63, w średnim 8 i w złym 6 piwnic (gdzie pozostało tylko część sklepień i ścian frontowych) w 7 przypadkach odnaleziono gruzowiska będące śladami po zapadniętych obiektach (rys. 15–17).

Użytkowane piwnice są zadbane, opuszczone niszczeją i są traktowane jak śmietniki. Drogi komunikacyjne częściowo są zatarte oraz zniszczone podobnie jak otwory wejściowe nie użytkowanych piwnic. Widać, że ostatnio obszar Góry Piwnicznej został uporządkowany – odkrzaczony, a trawę wykoszono.

Struktura przestrzenna krajobrazu. Pierzchnica była osadą handlową-rolniczą. Te funkcje wymuszały konieczność składowania płodów rolnych i innych produktów w miejscu suchym i o odpowiedniej temperaturze prawdopodobnie, dlatego wydzielono odrębny blok o funkcji magazynowej z własnym układem drożnym na obszarze gruntów rolnych. Rozwiązywało to problem lokalizacji kłopotliwych obiektów, niepożądanych w obrębie zabudowy miejskiej. Rzeka Pierzchniczanka płynąca na obrzeżach zabudowy z brodem i mostkiem stanowiła między nimi naturalną granicę. Na zespół piwniczny wyznaczono wzniesienie, które z czasem zaczęto nazywać Górą Piwniczną. Wybór miejsca zapewniał bezpośrednią relację piwnic z gruntami chłopskimi oraz bliskość i dobrą komunikację z siedliskami położonymi w mieście. Przypuszczalnie też gabaryty piwnic były dostosowane do wielkości gospodarstwa. Planowe było rozmieszczenie kolejnych obiektów, wewnętrzny układ drożny i frontalne zwrócenie budowli w stosunku do stron świata celem zapewnienia optymalnych warunków dla ich funkcji. Piwnice budowano sukcesywnie w dużym przedziale czasowym, dlatego zadziwia fakt rygorystycznego przestrzegania realizacji pla-

nu oraz wznoszenia budowli jednorodnych w formie i detalu. Pierwotne rozplanowanie obiektów wymuszone zostało konfiguracją terenu i dostosowane do niego przebiegu zewnętrznych i wewnętrznych dróg gruntowych zapewniających każdej piwnicy dostęp. Założenie jest nadal czytelne, a późniejsze odejścia od niego wynikały z sukcesywnie zwiększania ilości posesji w mieście i zapotrzebowania na piwnice. Wykorzystywano, więc wolne miejsca pod budowę. Natomiast widoczne dziś zaburzenia układu są spowodowane postępującym procesem degradacji jednostkowych obiektów.

Zachowane piwnice sytuowano szeregowo lub w grupach (rys. 18–19). Część z nich zwrócona jest frontami w kierunku północno-zachodnim, inne na osi północ-południe z odchyleniem w kierunku wschodnim tyłem do siebie, mniej liczne skierowane są frontami ku północnemu wschodowi (rys. 8–10). Wewnętrzna sieć dróg zapewnia każdej wygodny dostęp, ponieważ położone są do nich frontalnie (rys. 20, 21).

Pierwotnie zespół piwnic stanowił enklawę na obszarze gruntów rolnych. Współcześnie procesy urbanizacyjne spowodowały, że zabudowa dosięga obrzeży Góry Piwnicznej stanowiąc dla niej coraz większe zagrożenie (rys. 22, 23).

Krajobraz Góry Piwnicznej, z kilkudziesięcioma zabytkowymi piwnicami, jest obszarem zainwestowanym. Zastosowane do budowy piwnic naturalnych, miejscowych materiałów budowlanych, głębokie wkopanie ich w ziemię, bardzo małe otwory wejściowe oraz okrywa ziemi i darni jawi się jak osobliwość architektoniczno-przyrodnicza. Szczegółowy projekt zespołu i jednostkowych obiektów, realizacja budowy w czasie i wykorzystanie warunków naturalnych podporządkowane było funkcji magazynowej. Jest dowodem na to, że jego twórcy byli znawcami przedmiotu, nie wydaje się jednak by brano pod uwagę harmonijne wtopienie piwnic w otaczający krajobraz.

Obraz tego zabytkowego kompleksu wywołuje bardzo różne odczucia i wrażenia wizualne. Zależą one od pozycji obserwatora. Kierowca przejeżdżający obok Góry Piwnicznej zauważa zgrupowanie licznych niewysokich, podobnych w kształcie pagórków pokrytych trawą, skupionych na niewielkim obszarze, poprzetykanych niewielkimi białymi wapieniami. Z pozycji statycznej i pewnej odległości, fakturę strefy piwnicznej tworzy bezładne skupisko kilkudziesięciu bliźniaczych form terenowych. Zjawisko zmienności krajobrazu uwiadcza się wraz ze zbliżaniem się obserwatora, okazuje się, że brane za naturalnie ukształtowane pagórki są dziełem człowieka. Po wejściu na teren zespołu czytelne staje się rozplanowanie piwnic i układ drożny oraz detale w ścian frontowych (rys. 19–23).

Rysunek 12. Wejścia do piwnic. Figure 12. Cellar's entrance. Fot. 2010

Rysunek 13. Piwnice z otworami wentylacyjnymi. Figure 13. Cellars front walls with ventilating hole. Fot. 2010

Rysunek 14. Piwnice z drzwiami. Figure 14. Cellars front walls with doors. Fot. 2010

Rysunek 15. Piwnice w dobrym stanie technicznym. Figure 15. Cellars in good technical condition. Fot. 2010

Rysunek 16. Piwnice w średnim stanie technicznym. **Figure 16.** Cellars in poor technical condition. Fot. 2010

Rysunek 17. Piwnice w złym stanie technicznym. **Figure 17.** Cellars in very poor technical condition. Fot. 2010

Rysunek 18. Zespoły piwnic. **Figure 18.** Cellars complex. Fot 2010

Rysunek 19. Zespoły piwnic. **Figure 19.** Cellars complex. Fot. 2010

Rysunek 20. Widok piwnic. Figure 20. Cellars landscape. Fot. 2010

Rysunek 21. Widok piwnic. Figure 21. Cellars landscape. Fot. 2010

Rysunek 22. Góra Piwniczna. Figure 22. Cellar Mountain. Fot. 2010

Rysunek 23. Góra Piwniczna. Figure 23. Cellar Mountain. Fot. 2010

WNIOSKI

Góra Piwniczna wraz z zabytkowym zespołem piwnic podlega prawnej ochronie, dlatego jak najszybciej należy ustalić jej stan prawny, odpowiedzialnych za użytkowanie obiektów oraz opracować plan ochrony i zagospodarowania. Najpierw należałoby ogrodzić i uporządkować teren, udrożnić ciągi komunikacyjne oraz sukcesywnie zabezpieczać i remontować opuszczone i zniszczone piwnice. Proponujemy trzy koncepcje ich zagospodarowania.

– Kontynuacja funkcji magazynowej: Wynajmować je na składowanie ekologicznych płodów rolnych i produktów miejscowych. Reaktywowanie tradycji wyrobu miodów pitnych na starych recepturach i przechowywanie ich w piwnicach.

– Funkcja gastronomiczno-hotelarska: Wiązałaby się ona z budową gospody wraz z wielofunkcyjnym zapleczem w pobliżu. Poza potrawami regionalnymi i noclegami w miejscu, wielką atrakcją byłoby możliwość spożycia posiłku lub noclegu w piwnicy.

– Funkcja turystyczna. Góra Piwniczna jest skansenem in situ. Wyznaczyć i oznakować szlak zwiedzania Góry Piwnicznej z planem sytuacyjnym i informatorem. W większych obiektach, można by urządzić ekspozycję sprzętów i wyrobów ludowych, punkty informacji turystycznej wraz ze sprzedażą map, przewodników, folderów i publikacji o atrakcjach i ciekawych miejscach w Pierzchnicy i jej okolicach.

Przy dobrej organizacji te trzy funkcje razem nie kolidowałyby z sobą, ale konieczne stałoby się także zagospodarowanie obrzeży zespołu – zadbać o ciągi piesze, trasy zwiedzania, parkingi, sanitariaty itp. W dalszej kolejności otwiera się możliwość organizacji różnego typu imprez, nie tylko lokalnych, w scenerii Góry Piwnicznej.

Pierzchnica nie wykorzystuje tego unikalnego skali kraju zespołu piwnic. Brak reklamy miasteczka i gminy. Przede wszystkim nie ma informacji promującej i zachęcającej odwiedzenia, przez turystów, tego rejonu kraju. Gmina mając swój wkład finansowy w prace związane z udostępnieniem Górze Piwnicznej mogłaby starać się o z dotacje Unii Europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Karta ewidencyjna Architektury i Budownictwa. Zespół Piwnic na Górze Piwnicznej. 1989 r.
Kiryk F. *Urbanizacja Małopolski, województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*. Kielce 1994.
Kossowski P. *Projekt adaptacji zespołu zabytkowych piwnic w Pierzchnicy*. Praca dyplomowa. Wydz. Budownictwa Lądowego Kat. Architektury i Ochrony Budowli Zabytkowych. Politechniki Świętokrzyskiej, 1996.
Marcinkowski S. *Miasta kielecczyny przemiany społeczno-gospodarcze 1815–1869*. PWN Warszawa 1980.

- Markiewicz Z. *Przekazy i piśmiennictwo o Pierzchnicy*. Obiekty sakralne parafii rzymskokatolickiej w Pierzchnicy. Działalność gospodarcza pierzchniczian do II wojny światowej 1997.
- Nawarra F.P. *Monografia Kościołów diecezji kieleckiej*, t. II. Druk P. Laskovera. Warszawa 1917.
- Sochacka D. Kraszewska M. *Struktura przestrzenna, znaczenie i funkcja małych miasteczek w sieci osadniczej*. Przegląd Geodezyjny 10/2007 Wyd. SIGMA-NOT, 2007, s. 15–17.
- Sulimierski F. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Nakładem Władysława Wawelskiego, VIII, 1887, s. 103.
- Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo kieleckie 15. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1995, s. 230.

Danuta Sochacka
Monika Kraszewska
Uniwersytet Rolniczy
Katedra Geodezji Rolnej, Katastru i Fotogrametrii
30-198 Kraków ul. Balicka 253A
E-mail: d.sochacka@ur.krakow.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Zbigniew Piasek*